

випадку вже не «москвофільства», а саме «русофільства»). Тут не мається на увазі якась організована політична діяльність, а спонтанне зацікавлення російською релігійно-філософською думкою та православним богослов'ям, що відобразилося як в академічних дослідженнях тих, хто тепер презентує вищі ешелони греко-католицького єпископату, рівно ж як і священників, заангажованих в академічному середовищі, включно із автором цієї рецензії. Це саме той випадок, коли внаслідок посколоніяльної специфіки УГКЦ після розпаду СРСР більшість греко-католицького духовенства, зокрема (якщо не передовсім) із діаспори, сприймала універсальні ідеї, в тому числі богословські, переважно «через посередництво російських міст та російських публікацій». Відтак можемо лише пошкодувати, що Анна Вероніка Вендланд не продовжила працювати в задекларованому монографією напрямку.

Олег Гірник

Tommaso d'Aquino. *Forza e debolezza del pensiero. Commento al De Trinitate di Boezio, Introduzione, traduzione, note e apparati di Guido Mazzotta. Soveria Mannelli-Messina 1996, 226 c. (c. 5*-100* Introduzione, Commento al «De Trinitate» di Boezio)*

Як відомо, патристична доба уславлена низкою трактатів про Пресвяту Тройцю. До них належить славний твір Северина Боеція, переклад якого українською не так давно побачив світ (Боецій. *Теологічні трактати* / перекл. з лат. Р. Паранько. Львів: Видавництво УКУ, 2007). А от найвідоміший коментар на цей трактат написав у молодому віці Тома Аквінський (він також прокоментував трактат Боеція «Про Гебдомади»). Про нього й мова у сучасному його прочитанні фахівцем о. проф. Гвідо Маццоттою (Тома Аквінський. *Сила і слабкість мислення. Коментар на трактат Боеція «Про Тройцю»* / упор., автор вступної статті, перекладач і автор коментаря Гвідо Маццотта), адже коментар знаковий і проливає світло на весь масив інтелектуальної діяльності Ангельського Доктора.

Розлога вступна стаття варта окремої прискіпливої уваги, бо написана амбітно і з розмахом – аж на 100 сторінок. Автор знайомить читача з текстом та його версіями, перекладами на мови світу. На Заході коментар Томи Аквінського опрацьований досить широко. Українською ж мовою таких опрацювань немає.

Понад сім століть віддаляють нас від цього коментаря – Тома з Аквіну уклав його між 1255 і 1259 роками. У вченні св. Томи безсумнівно простежується зв'язок з темами цього його юнацького твору. Шеню (Chenu, 1927), Сінав (Synave, 1930), Грабман (Grabmann, 1934), Бонфрьюй (Bonnefroy, 1937) і Ганьєбет (Gagnebet, 1938) досліджували перші два питання «Коментаря», зосередившись на формулюваннях щодо природи богословського знання і відношення між

розумом і вірою. Тоді коло зацікавлень науковців змістилось до теми «індивідуалізації сущого» (яка розглядається у четвертому питанні), а також до гіпотези, висунутої Роландом Госселіном (M.-D. Roland-Gosselin, 1948) щодо доктринальної еволюції св. Томи, яку підтримували Форест (Forest, 1931), Дель Інноченті (Degl'Innocenti, 1942) та багато інших авторів. У повоєнні роки на перше місце виходить статус метафізики і досліджується вчення про «abstractio» і «separatio», що представлено у п'ятому питанні: Гейгер і Роберт (Geiger i Robert, 1947), Лерой (Leroy, 1948), ван Ріет (Van Riet, 1952), а ще перше Рамірез (Ramirez, 1922) і Реджі (Régis, 1923). Загалом, зацікавлення зміщується до теорії науки, яка розроблена св. Томою у п'ятому та шостому питаннях: Лерой (1948), Де Андреа (De Andrea, 1950), Вейшейпл і Нойман (Weisheipl i Neumann, 1965), Андерсон (Anderson, 1969), Віппель (Wippel, 1973), Лертора Мендоза (Lértora Mendoza, 1972), Сангвінеті (Sanguineti, 1977).

Коментарі Томи Аквінського на теологічні трактати Боеція «Про Тройцю» і «Про Гебдомади» набувають неабиякої ваги з огляду на те, що в них формуються базові аксіоми томістичної метафізики, званої як «трансцендентальний томізм». Чотирма опорами цієї метафізики є: вищість самосутнього буття, реальна відмінність між сутністю і актом буття у сущих, де під сутністю розглядається природа сущого, а під актом буття – творительна дія самосутнього буття, участь істот у бутті і принцип аналогії. Однак заслуга відкриття цих аксіом метафізики Томи належить передовсім о. Корнелію Фабро, а вже потім Етьєну Жильсону. Тут доречно буде назвати імена деяких науковців, що заклали основи неосхоластики ХХ ст.

Щодо герменевтики «трансцендентального томізму» варто зауважити, що ще К. Фабро розшифрував номіналістичні корені неосхоластики, підґрунтям якої послужили твори Марешаля (Maréchal) і його школи – Лотц (Lotz), Ранер (Rahner), Корет (Coreth), Брюггер (Brugger), Метц (Metz), – і розкрив розуміння Бернардом Лонерганом модерного принципу іманентности, який набув свого поширення під впливом екзистенційного кантіанства Гайдеггера.

На думку Маццотти, можна з певністю стверджувати, що Боеція і Тому, який у ХІІІ ст. читає і розважає над Боецієвим трактатом «Про Тройцю», об'єднує одна спільна риса. А це подібність задумів цих інтелектуальних проєктів. Боецій, під тиском політичних і релігійних проблем свого часу, намагається зробити досяжними для латиномовного читача твори Платона, Арістотеля та їх грецьких коментаторів, щоб показати фундаментальну узгодженість двох величезних інтелектуальних традицій, які становлять загальний культурологічний спадок Заходу. Плодом цього амбітного проєкту, перерваного передчасною смертю Боеція, є латинська версія Арістотелевого «Органону» і еkleктичний теоретичний синтез. Св. Тома прослідковує тему гармонії між платонізмом і арістотелізмом шляхом іншого теоретизування – не еkleктичним підходом, а внутрішнім і вищим шляхом – перевищення (*Aufhebung*).

Тоді упорядник подає історію прочитання Боеція у Середньовіччі.

Ця солідна герменевтична традиція осягнення філософської спадщини платонізму й аристотелізму крізь призму теоретизування Боеція призупинилася в XIII ст., а тому не виринає у викладі св. Томи, коли той, єдиний у своєму поколінні, коментує два Боецієві тексти: «Про Тройцю» і трохи пізніше – «Про Гебдомади». Вибір св. Томи продиктований теоретичним богословським кліматом XIII століття, яке має нове коло зацікавлень і живиться іншими текстами та джерелами. Молодого Тому цікавить у Боеція проблема цінності й обмежень людського пізнання та епістемологічне обґрунтування науки (які заторкуються, не будучи центральними темами, у трактаті «Про Тройцю»), а зрілого Тому приваблює Боецієва герменевтика фундаментальної онтологічної відмінності між буттям і тим сущим, яке його отримує (*esse-quod est*), що приховується у таємничому формулюванні трактату «Про Гебдомади».

Мовчанка Томи щодо останніх параграфів тринітарного трактату Боеція є його рішучим екзегетичним вибором. Тома не сприймає Боецієву позицію, відкладаючи її розгляд аж до часу зріліших теоретичних і наукових уподобань. Не випадково коментар залишився незавершеним.

Коментар Томи на Боецієв твір «Про Тройцю» є трактатом з філософії пізнання або діялектичним трактатом. Він розгортається у двох напрямках: спочатку автор подає достовірний виклад Боецієвого тексту, літературно акуратний, спрощений, тоді розкриває питання, які ставить під час читання тексту та які структурує в «артикули» у тому формулюванні, яке власне стало канонічним. «Коментар» скомпонований так: пролог, виклад вступу Боеція, за яким ідуть два питання, виклад першої глави трактату і наступні два питання, врешті виклад другої глави Боеція і ще два питання. Кожне питання поділяється на чотири артикули, тож «Коментар» являє собою три виклади (вступ, перша і друга глави), шість питань і двадцять чотири артикули. Врешті, тринітарне вчення самого Томи, а також коментар на 3-6 глави Боецієвого тексту і другу частину 2-ї глави, слід шукати у «Сумі проти поган» і в «Сумі теології».

Нас цікавить тема богопізнання, яку порушує св. Тома. Він розпочинає «Коментар» з розгляду у пролозі тексту книги Мудрости 6,24 (цитуючи текст Вульгати: «*Ab initio nativitatis investigabo et ponam in lucem scientiam illius*» – «Досліджуватиму родовід у своєму началі і висвітлюватиму його пізнання»). Так він сповіщає про величну тему «Коментаря»: людське пізнання Бога – як посильне для природних ресурсів розуму, так і те, що саме по собі непосильне, а все ж можливе, тому що Бог «*aliam tutam via cognitionis providit*». На думку Томи, «філософи, слідуючи за порядком природного пізнання, ставлять науку про суще перед наукою про божественне, природну філософію перед метафізикою. У богословів навпаки – вивчення Творця передує вивченню сотворіння».

Історична доля полемічних теологічних трактатів Боеція склалася інакше. Рішення св. Томи мовчазно пройти повз полеміки цих трактатів свідчить про

те, що на його думку, цінність Боецієвого мислення знайшла своє вираження насамперед у логіко-метафізичному викладі його писань. Але навіть у полемічних трактатах св. Тома, здається, вбачав співжиття «філософської» теології й «історичної» теології, у значенні гармонії між вірою та розумом і навіть їхньої «співучасті». Теологія Боеція не боїться проходити розумовим шляхом. Обов'язок роз'яснювати тайни віри, наскільки це можливо у земному житті, уповноважує і робить правомірним раціональний пошук.

Виклад Томою як вступу, так і двох перших глав Боецієвого трактату належить до типового для середньовічної університетської культури роду літератури – *expositio librorum*, тобто літературної і доктринальної екзегези. Святий Тома звертається до Арістотелевої теорії чотирьох причин, придатної для пояснення як «природних» речей, так і витворів культури та мистецтва: матеріальною причиною трактату є предмет, тема або сюжет твору (в даному випадку – тринітарна католицька доктрина); «вогник нашого ума» (*mentis nostrae igniculum*) є дієвою ближчою або другорядною причиною, тоді як *lux divina* є початковою причиною; обґрунтування (*formatam rationibus*) становить формальну причину; врешті, ціль або фінальна причина твору є його призначення для задовільного судження якогось мудреця, який сприяє осягненню плодів контемплятивного знання. Схема чотирьох причин звично зустрічається у екзегетичних творах св. Томи і не викликає здивування¹.

Смілива аналогія людського розуму з «вогником» веде аж до головного аналогату – цілковито актуального Божественного світла. До метафори світла (не вказуючи на її обмеження і не очищуючи її від еманацийного ухилу) у своїй метафізиці св. Тома вдається для того, щоб виразити досконалість буття, яке випромінюється з Божественного вогню і проживає у Світлі, все оповите Ясністю. Всередині літературної і містичної гри цієї метафори світла передбачена величезна тема гідності, а водночас слабкості розуму, у філософії не менше, ніж у теології.

Тут завершується перша секція вступу, згідно зі структурою, якої прискрипиво дотримується св. Тома. Друга секція, відповідно до класичних канонів латинської риторики, містить вказівки на джерела, якими був натхнений автор. Боецій вибачається з приводу труднощі і обмежень своєї праці. Трудність полагала у трьох речах: короткості трактату, крайній «витонченості» аргументу (*ex intimis disciplinis philosophiae sumptae*), малозрозумілій мові з неологізмами. Розумове обмеження ще можна пробачити, бо також і в інших сферах знання можна вимагати лише «того, що людському розуму підвладне»; а що вже казати про предмет, коли розум прямує «в напрямку до висот Божества».

Святий Тома завершує виклад вступу, виділяючи два питання, які згодом розглядає, – пізнання Бога і обґрунтування його існування.

¹ Пор., напр.: *In I De an.*, lect. 1, n. 2; R. McInerny. *Boethius and Aquinas*, 58-60.

Вимога самодостатності людського розуму знаходиться у *першому артикулі*, де св. Тома задумується над проблемою, чи не мав би людський розум потреби в якомусь просвітленні Божественним світлом для того, щоб пізнати істину. Тема безпосередньо підказана текстом Боеція, що у Вступі подає свої «зауваги» щодо тринітарної теми («Quantum nostrae mentis igniculum lux divina dignata est»: «Оскільки Божественне світло сходить до вогника мого ума»). Слід зауважити, що поняття *lux* безпосередньо покликає до теорії ілюмінації, яку висували богослови августинівської школи.

Тут ми вказали тільки на основні напрямки уроків, які бере Тома у Боеція, а скільки їх, ще не розвіданих?

Отож детальний, виважений розгляд складних метафізичних текстів Боеція і Томи у викладі Маццотти є солідним дослідженням з філософії Середньовіччя. Малодоступне для українського фахівця, воно є незамінним для інтерпретаторів метафізики і теодицеї та може бути рекомендоване для прочитання на факультативах в університетських колах.

Богдан Завідняк

Józef Augustyn, SJ. *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2013, 424 с.

Інформація про автора: Юзеф Августин, професор академії Ignatianum у Кракові, реколекціоніст, духовний керівник, головний редактор «Pastores» (1998-2002), головний редактор «Życia Duchowego» (2001-2014). Навчався у Польщі, Італії, Франції. У 1994 р. захистив докторат з пасторальної теології, тема: «Виховання до сексуальної інтеграції».

Українською мовою вже перекладено три десятки книжок отця Юзефа Августина. В Україні в церковних колах його знає велика кількість людей. Літературна творчість польського єзуїта розгортається у кількох напрямках. Перший – це ігнатіянська духовність, достатньо відома в Україні завдяки ігнатіянським реколекціям, що їх єзуїти проводять в Україні вже 16 років. Другий – духовні твори для широкого кола читачів, серед яких є такі, що стали у Польщі бестселерами, а «Сексуальну інтеграцію» там навіть увели у шкільну програму. Третій напрям, в якому плідно працює о. Юзеф Августин, – це його діяльність як довголітнього редактора і постійного дописувача квартальника «Духовне життя». Квартальник постав як вузькотематичний журнал для вірних, що виконали тижневі ігнатіянські реколекції в єзуїтських реколекційних домах і хотіли продовжувати жити ігнатіянською духовністю в повсякденному житті, а літератури на цю тему тоді ще не було (перший реколекційний дім для мирян почав працювати у 1980-х роках у Чеховіце-Дзедзіце, згодом стали видавати невеликі самвидавські брошурки, а в 1994 р. вийшов перший номер квартальника «Духовне Життя»).